

VPLYV JUDIKATÚRY EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA NA VÝVOJ ÚSTAVY SLOVENSKEJ REPUBLIKY – VYBRANÉ OTÁZKY

THE INFLUENCE OF THE CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS ON THE DEVELOPMENT OF THE CONSTITUTION OF THE SLOVAK REPUBLIC – SELECTED ISSUES

*Ján Šikuta*¹

<https://doi.org/10.33542/SIC2023-1-04>

ABSTRAKT

Autor sa v príspevku venuje vplyvu judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva na zmeny Ústavy Slovenskej republiky predovšetkým v podobe zavedenia ústavnej sťažnosti podľa článku 127 Ústavy Slovenskej republiky a zavedenia inštitútu obnovy konania o sťažnosti. V ďalšej časti príspevku analyzuje vybrané otázky výkladu princípu zákazu diskriminácie podľa článku 12 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky vo svetle judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva k článku 14 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a ochrany súkromia podľa článku 16 ods. 1 a 19 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky vo svetle judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva k článku 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

ABSTRACT

In the contribution the author deals with the impact of the European Court of Human Rights case law on constitutional changes mainly in the form of implementation of the constitutional complaint under Article 127 of the Constitution of the Slovak Republic and the institute of reopening of the complaint procedure. Further, he analyses selected questions regarding the interpretation of the prohibition of discrimination under Article 12 paragraph 2 of the Constitution of the Slovak Republic in the light of the case law of the European Court of Human Rights to Article 14 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and protection of privacy under Article 16 paragraph 1 and Article 19 paragraph 2 of the Constitution of the Slovak Republic in the light of the case law of the European Court of Human Rights to Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

I. ÚVOD

Ústava Slovenskej republiky („ústava“) ako základný zákon štátu tento rok dovŕšila tridsať rokov svojej existencie.

Ako uvádza docent Drgonec, ústava z roku 1992 je v poradí až piatou, či šiestou ústavou (v závislosti od použitých hodnotiacich kritérií), s ktorou sa spája slovenská štátnosť. Na rozdiel od viac alebo menej formálneho dodržovania predchádzajúcich ústav, platná ústava je skutočným základným zákonom štátu. Výslovné znenie ústavy sa tak interpretuje v procese

¹ JUDr., PhD., Najvyšší súd Slovenskej republiky, Bratislava, Slovenská republika
Supreme Court of the Slovak Republic, Bratislava, Slovak Republic.

aplikácie ústavných noriem, a tak sa ústavné normy nabaľujú výkladmi. Tieto výklady, ktoré sa nabaľujú na výslovné znenie písaného práva, však nezahŕňajú iba výklady ústavy. Od druhej polovice 20. storočia svet zmenil svoju tvár. Z proklamatívnej roviny do polohy aplikovaného práva sa presunulo medzinárodné právo, najmä v časti medzinárodných dohovorov o ľudských právach a základných slobodách. Platnú ústavu treba interpretovať a aplikovať tak, aby jej výklady nevedli k porušovaniu ľudských práv a základných slobôd zaručených v medzinárodnom štandarde, ktorý tiež nie je daný iba výslovným znením medzinárodných dohovorov, ale vyjadrujú ho aj tisíce rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva („ESLP“), ako aj ďalších orgánov príslušných medzinárodných organizácií.² Vo svojom príspevku sa preto budem venovať práve vplyvu judikatúry ESLP na vývoj ústavy, a to tak z pohľadu zmien jej textu, ako aj obsahu vybraných základných práv a slobôd.

II. ÚSTAVNÉ ZMENY V DÔSLEDKU JUDIKATÚRY ESLP

Najvýznamnejšou ústavnou zmenou z pohľadu zabezpečenia náležitej a účinnej ochrany ľudských práv v Slovenskej republike je zavedenie inštitútu ústavnej sťažnosti podľa článku 127 ústavy, ktorým bol nahradený podnet podľa článku 130 ods. 3 ústavy. ESLP nepovažoval podnet za účinný a dostupný prostriedok nápravy, ktorý by mali sťažovatelia vyčerpať predtým, ako sa naň obrátia. Ústavný súd Slovenskej republiky („ústavný súd“) v konaní o podnete podľa § 130 ods. 3 ústavy rozhodoval len o porušení, resp. neporušení práv. Podľa ESLP podnet nezabezpečil priamu ochranu práv podnecovateľov a neposkytol im primerané vyhliadky na úspech³. Z uvedeného dôvodu dochádzalo dokonca aj k situáciám, že využitím tohto prostriedku nápravy si sťažovatelia znemožnili prístup na ESLP zmeškaním šesťmesačnej lehoty na podanie sťažnosti, pretože táto sa počítala od využitia účinného prostriedku nápravy. Význam tohto inštitútu bol skôr všeobecného charakteru, pretože ústavný súd svojimi názormi, ktoré vyslovil pri rozhodovaní o podnetoch, formoval obsah jednotlivých základných ľudských práv a slobôd. Jednotlivci, ktorých práva boli porušené na vnútroštátnej úrovni v dôsledku nekonania alebo rozhodovacej činnosti všeobecných súdov sa tak museli obracať so svojimi sťažnosťami priamo na ESLP. Práve vďaka rozhodovacej činnosti ESLP a judikatúre sformulovanej vo vzťahu k článku 13 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd („Dohovor“) zaručujúceho právo na účinný prostriedok nápravy sa podnet pretransformoval na ústavnú sťažnosť. Podľa dôvodovej správy k článku 127 ústavy toto ustanovenie zásadne rozširuje ústavnú ochranu fyzických a právnických osôb v Slovenskej republike a približuje ústavnú úpravu medzinárodnému štandardu a judikatúre medzinárodných orgánov na ochranu základných ľudských práv a slobôd. V rozhodnutí *Andrášik proti Slovenskej republike* ESLP prvýkrát vyjadril presvedčenie, že ústavná sťažnosť predstavuje účinný prostriedok nápravy v tom zmysle, že môže zabrániť pokračovaniu namietaného porušovania práv.⁴

Ďalšou významnou ústavnou zmenou, ku ktorej došlo pod vplyvom judikatúry ESLP⁵, bolo zavedenie inštitútu obnovy konania o sťažnosti. Od prijatia ústavy roku 1992 platilo, že rozhodnutie ústavného súdu bolo konečné, a preto nezmeniteľné. Ústava určovala, že proti rozhodnutiu ústavného súdu nemožno podať opravný prostriedok, čo vylučovalo odvolanie, dovolanie, obnovu konania pred ústavným súdom, aj akokoľvek inak pomenovaný prostriedok, ktorý by umožňoval znovu uviesť do chodu raz skončené konanie pred ústavným súdom.

² DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky. Teória a prax. 2. prepracované a doplnené vydanie*. C. H. Beck 2019, s. V.

³ Rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva A. J. proti Slovenskej republike z 20. novembra 1997, Lešník proti Slovenskej republike z 8. januára 2002 a Šupa proti Slovenskej republike zo 6. februára 2007.

⁴ PIROŠÍKOVÁ, M.: Ústavné zmeny a ich prínos z pohľadu Európskeho súdu pre ľudské práva a Výboru ministrov Rady Európy. In. OROSZ, L. – GRABOWSKA, S. – MAJERČÁK, T. (ed.): In.: ÚSTAVNÉ DNI, 25. výročie Ústavy Slovenskej republiky – VI. Ústavné dni. Košice: UPJŠ, 2018, s. 68-70.

⁵ Rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva Harabin proti Slovenskej republike z 20. novembra 2012, Ďurďovič a Trančíková proti Slovenskej republike zo 7. októbra 2015.

Všetko sa výrazne zmenilo zavedením podmienok obnovy konania o sťažnosti. Národná rada Slovenskej republiky s účinnosťou od 1. septembra 2014 ústavným zákonom č. 161/2014 Z. z. vložila do ústavy formuláciu: „*Proti rozhodnutiu ústavného súdu nemožno podať opravný prostriedok; to neplatí, ak rozhodnutím orgánu medzinárodnej organizácie zriadeného na uplatňovanie medzinárodnej zmluvy, ktorou je Slovenská republika viazaná, vznikne Slovenskej republike povinnosť v konaní pred ústavným súdom znovu preskúmať už prijaté rozhodnutie ústavného súdu*“.⁶

III. ÚLOHA MEDZINÁRODNÉHO ŠTANDARDU PRI VYMEDZOVANÍ ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD PODĽA ÚSTAVY

Ústava spravidla preberá medzinárodný štandard, zaručuje ochranu, akú zaručujú aj medzinárodné dohovory, ale zhoda nie je absolútna. Medzinárodné dohovory priznávajú aj ľudské práva a slobody, aké nie sú výslovne priznané ústavou a *vice versa*. Podľa konštantnej judikatúry ústavného súdu právne názory ESĽP majú podporný význam pri podávaní výkladu ústavy⁷. Citovaný právny názor predstavuje kľúč k uplatňovaniu ústavy aj medzinárodných dohovorov v otázkach, kde medzi oboma prameňmi práva existuje príčinná súvislosť. Preto si tento názor formulujúci generálnu líniu vzťahu k medzinárodným dohovorom o ľudských právach a základných slobodách zaslúži korekciu. Dohovor a jeho interpretácia a aplikácia zo strany ESĽP má väčší ako iba podporný význam pre interpretáciu a aplikáciu ústavy. V prípadoch konfliktu medzi právnou normou ustanovenou ústavou a právnou normou ustanovenou v Dohovore, ale aj v iných medzinárodných dohovoroch, treba hľadať taký výklad ústavy (spravidla extenzívny), ktorým sa zabezpečí splnenie medzinárodného záväzku prijatého Slovenskou republikou. Potenciálny konflikt sa týka odtieňov ochrany jednotlivých základných práva slobôd a ich usporiadania do systému.⁸

Z pohľadu medzinárodného práva neexistuje judikatúra ESĽP, v ktorej by vyslovil, či k porušeniu Dohovoru dôjde aj vtedy, ak sa ľudskému právu chránenému podľa Dohovoru poskytne účinná právna ochrana, ale z iného právneho dôvodu, aký pozná Dohovor. ESĽP opakovanie uviedol, že Dohovorom sa ľudským právam poskytuje ochrana, ktorá je praktická a efektívna. Ak túto charakteristiku ochrany ľudských práv možno stotožniť s materiálnou ochranou, potom by pre rozhodovanie o dodržaní alebo porušení Dohovoru malo byť významné, či sa ľudskému právu zaručenému Dohovorom dostalo materiálnej ochrany alebo nie. Podstatné by teda malo byť, či právo bolo náležite ochránené. Bez právneho významu by malo byť, z akého právneho dôvodu sa náležitá ochrana poskytla.⁹

IV. ZÁKAZ DISKRIMINÁCIE PODĽA ČL. 12 ODS. 2 ÚSTAVY VO SVETLE JUDIKATÚRY ESĽP K ČL. 14 DOHOVORU

Podľa článku 12 ods. 2 ústavy základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvyhodňovať alebo znevýhodňovať. Podľa článku 14 Dohovoru užívanie práv a slobôd priznaných týmto Dohovorom musí byť zabezpečené bez diskriminácie založenej na akomkoľvek dôvode, ako je pohlavie, rasa, farba pleti, jazyk, náboženstvo, politické alebo iné

⁶ PIROŠÍKOVÁ, M.: Ústavné zmeny a ich prínos z pohľadu Európskeho súdu pre ľudské práva a Výboru ministrov Rady Európy. In. OROSZ, L. – GRABOWSKA, S. – MAJERČÁK, T. (ed.): In.: ÚSTAVNÉ DNI, 25. výročie Ústavy Slovenskej republiky – VI. Ústavné dni. Košice: UPJŠ, 2018, s. 84-88.

⁷ Nálezy Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 15/98, PL. ÚS 22/00.

⁸ DRGONEC, J.: *Ústavné právo hmotné. 1. vydanie.* C. H. Beck. 2018, s. 133-134.

⁹ Tamže, s. 137-138.

zmýšľanie, národnostný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnostnej menšine, majetok, rod alebo iné postavenie.

K diskriminácii môže dôjsť buď priamo, alebo nepriamo. Článok 12 ods. 2 Ústavy *expressis verbis* vymedzuje priamu diskrimináciu, ktorá je založená na rozdielnom zaobchádzaní s osobami nachádzajúcimi sa v porovnateľnej situácii. Nepriama diskriminácia je založená na rovnakom zaobchádzaní s osobami nachádzajúcimi sa vo výrazne odlišnom postavení. Nedovolenú nepriamu diskrimináciu predstavujú aj opatrenia, ktoré majú pre určitú skupinu neprímerane škodlivé následky, aj keď neboli na vybranú skupinu úmyselne namierené.¹⁰

Porovnateľné postavenie dvoch skupín subjektov je vôbec základom na uvažovanie o tom, či nedovoleným konaním došlo k diskriminácii. K diskriminácii môže dôjsť len vtedy, keď sa dva subjekty nachádzajú v rovnakej alebo aspoň podobnej situácii. Vzhľadom na to, že ide často viac o subjektívne hľadiská, tak ani ústavný súd, a ani ESLP si nevytvorili všeobecnejšie kritériá, ktoré by mohli uplatňovať *in abstracto* pri tejto dôležitej komparácii.¹¹ Z rozhodnutí ESLP možno ako príklad uviesť z oblasti vzdelávania prípad Kjeldsen, Busk Madsen a Pedersen proti Dánsku¹², kde bola predmetom komparácie na jednej strane sexuálna výchova a na druhej strane náboženská výchova. ESLP tieto dve výchovy nepovažoval za porovnateľné z hľadiska zákazu diskriminácie, pretože v rámci sexuálnej výchovy ide „len“ o vedomosti, kým v prípade náboženskej výchovy o vieru. V súvislosti so Slovenskom bol v prípade Paulík proti Slovenskej republike¹³ porovnávaný možný biologický otec, ktorý nie je v manželstve s matkou dieťaťa, v prípade možnosti uplatnenia inštitútu zapretia otcovstva. ESLP tu považoval postavenie potenciálneho otca v porovnateľnej situácii s matkou dieťaťa. V prípadoch nepriamej diskriminácie je však naopak zistenie neporovnateľnosti komparovaných skupín predpokladom na porušenie zákazu diskriminácie. V prípade J. D. a A. proti Spojenému kráľovstvu¹⁴ išlo o všeobecné skrátenie podpory na bývanie pre nadmernosť úžitkovej plochy. V tomto prípade sťažovateľka namietala nepriamu diskrimináciu z dôvodu, že nadmernosť úžitkovej plochy bola spojená so starostlivosťou o jej telesne postihnutú dcéru a nevyhnutnosťou prispôsobenia domu bezbariérovým potrebám, a preto všeobecná úprava, ktorá túto skutočnosť nezohľadňovala, bola voči nej diskriminačná.¹⁵

Podľa medzinárodného štandardu ochrany pred diskrimináciou v systéme Rady Európy sa táto ochrana interpretuje ak doplnková ochrana, ktorá sa spája s konkrétnym ľudským právom alebo základnou slobodou. Zákaz diskriminácie nie je samostatným ľudským právom ani základnou slobodou, k diskriminácii nemôže dôjsť samostatne, bez väzby na ľudské právo alebo základnú slobodu. Podľa ESLP: „Článok 14 nemá nezávislú existenciu, ale zohráva významnú úlohu dopĺňaním iných ustanovení Dohovoru a protokolov, nakoľko chráni jednotlivcov nachádzajúcich sa v podobných situáciách pred akoukoľvek diskrimináciou pri užívaní práv ustanovených tými inými ustanoveniami.“ Ústavný súd interpretuje účel zákazu diskriminácie podľa článku 12 ods. 2 ústavy v súlade s medzinárodným štandardom ako normu na subsidiárne uplatnenie v spojení so základným právom alebo slobodou. V náleze sp. zn. PL. ÚS 1/2012 z 3. júla 2013 uviedol, že porušenia zákazu diskriminácie podľa čl. 12 ods. 2 ústavy sa v zásade možno dovoľávať len v súvislosti s porušením určitého základného práva slobody alebo ľudského práva alebo základnej slobody vyplývajúcej z kvalifikovanej medzinárodnej

¹⁰ OROSZ, L. – SVÁK, J. a kol.: *Ústava Slovenskej republiky – komentár. Zväzok I.* Wolters Kluwer s. r. o. 2021, s. 165 (aspi).

¹¹ Tamže.

¹² Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Kjeldsen, Busk Madsen a Pedersen proti Dánsku zo 7. decembra 1976

¹³ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Paulík proti Slovenskej republike z 10. októbra 2006.

¹⁴ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva J. D. a A. proti Spojenému kráľovstvu z 24. októbra 2019.

¹⁵ OROSZ, L. – SVÁK, J. a kol.: *Ústava Slovenskej republiky – komentár. Zväzok I.* Wolters Kluwer s. r. o. 2021, s. 165-166 (aspi).

zmluvy o ľudských právach a základných slobodách.¹⁶ Môže ísť nielen o základné ľudské práva prvej generácie, ale aj o hospodárske, sociálne a kultúrne práva, pričom práve opatrenia z oblasti hospodárskej a sociálnej politiky sú často založené na kritériách, ktoré vytvárajú rozdiely medzi kategóriami či skupinami osôb. Napriek tomu najmä ESĽP po roku 2000 tento princíp akcesority vo vzťahu k porušeniu základného práva alebo slobody do veľkej miery relativizuje, a to jednak extenzívnym výkladom obsahu konkrétneho základného práva, a jednak následným samostatným (niekedy až oddeleným) preskúmaním porušenia základného práva cez prizmu zákazu diskriminácie bez ohľadu na podstatu porušenia základného práva.¹⁷

Pre preskúmanie porušenia zákazu diskriminácie si ústavný súd v zásadnej zhode s judikatúrou ESĽP postupne vytváral test diskriminácie, ktorý v aktuálnej štvorkrokovej verzii predstavil v náleze sp. zn. PL. ÚS 10/04 zo 6. februára 2008 v nasledujúcej podobe množiny otázok: (1) Došlo k vyčleneniu porovnateľného jednotlivca alebo skupiny hlavne vo väzbe alebo v spojitosti s výkonom základných práv a slobôd, (2) a to na základe kvalifikovaného kritéria alebo podobného neospravedliteľného dôvodu, (3) pričom vyčlenenie je na príťaž jednotlivcovi alebo skupine, (4) a uvedené vyčlenenie nemožno ospravedlniť, pretože buď absentuje dôvod ospravedlnenia (verejný legitímny záujem), alebo ide o neprimeraný neproporcionálny zásah?¹⁸

V tejto súvislosti je potrebné poukázať na určité problémy pri určovaní kvalifikovaného kritéria na odlišné zaobchádzanie. Ústava v článku 12 ods. 2, ako aj Dohovor v článku 14 vypočítava konkrétne kvalifikačné kritériá, ktoré testujú predmetné opatrenie z hľadiska zákazu diskriminácie. Problémom nie je ani tak výklad pojmov tradičných zakázaných dôvodov diskriminácie, ktoré sú v zásade totožné v ústave aj v Dohovore, ako skôr voľná textácia označená v ústave aj Dohovore ako „iné postavenie“. Pri jeho výklade sa ústavný súd a ESĽP zásadne rozchádzajú. Kým ústavný súd sa vydal cestou reštriktívneho výkladu tohto pojmu, ESĽP začal približne v tom istom čase s extenzívnym výkladom obsahu tohto pojmu, a to aj napriek hendikepu menšej množiny základných práv chránených akcesorickou povahou článku 14 Dohovoru v porovnaní s katalógom ľudských práv obsiahnutých v ústave. V náleze sp. zn. PL. ÚS 1/2012 z 3. júla 2013 ústavný súd uviedol, že je toho názoru, že slovné spojenie „iné postavenie“ použité v čl. 12 ods. 2 ústavy je potrebné vykladať v nadväznosti na predtým vymenované zakázané diskriminačné dôvody nerozlučne späté s ľudskou jedinečnosťou. Inými slovami, uvedené slovné spojenie, ktorým čl. 12 ods. 2 ústavy nadobúda demonštratívny charakter, treba vykladať ako „iné postavenie“ obdobné charakteristikám pred ním menovaným, nie ako „iné postavenie“ v zmysle postavenia svojou podstatou odlišného od ostatných explicitne menovaných zakázaných dôvodov. Nevyhnutné je preto skúmanie, či uvažovaný diskriminačný dôvod má svojou povahou priamy vzťah k niektorému z vypočítaných dôvodov podľa čl. 12 ods. 2 ústavy.¹⁹

Uvedený výklad možno považovať za extrémne reštriktívny a rozporný s judikatúrou ESĽP. Precedentným v tomto smere sa stalo už rozhodnutie vo veci Engel a ostatní proti Holandsku²⁰, kde ESĽP konštatoval, že rozdielne zaobchádzanie na základe vojenskej hodnosti môže byť v rozpore s článkom 14 Dohovoru. Zoznam diskriminačných dôvodov je iba ilustratívny a nie taxatívny, čo je podporené slovami „na akomkoľvek dôvode“. Odvtedy sa uberala diskusia v tom smere, či „iné postavenie“ je spojené len s osobnostnými charakteristikami alebo sa môže týkať aj akejkolvek inej situácie. Evolutívna metóda výkladu Dohovoru potom stále viac viedla

¹⁶ DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky. Teória a prax. 2. prepracované a doplnené vydanie*. C. H. Beck 2019, s. 383-384.

¹⁷ OROSZ, L. – SVÁK, J. a kol.: *Ústava Slovenskej republiky – komentár. Zväzok I*. Wolters Kluwer s. r. o. 2021, s. 166 (aspi).

¹⁸ Tamže, s. 165-166 (aspi).

¹⁹ Tamže, s. 167 (aspi).

²⁰ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Engel a ďalší proti Holandsku z 8. júna 1976.

ESLP po druhej ceste a v posledných rokoch vykazuje rozhodovacia činnosť ESLP vo veciach porušenia zákazu diskriminácie z dôvodu iného postavenia nevídaný rozmach, pričom ESLP zatiaľ nenašiel, resp. neuplatnil žiadny teoretický koncept, na základe ktorého by mohol postupovať pri interpretácii a aplikácii pojmu „iné postavenie“. Posudzovanie rozlišovacieho kritéria v kontexte chráneného dôvodu „iné postavenie“ tak vždy závisí od konkrétnych okolností prípadu. A tak možno ako príklad uviesť ďalšie chránené dôvody, ktoré objavil ESLP pri výklade obsahu pojmu „iné postavenie“. Patrí k nim zdravotný stav, sexuálna orientácia, povolanie vojaka, miesto trvalého bydliska, rôzne kategórie vlastníkov, chudoba, sudcovia bývalých vojenských súdov, či držiteľia územných rozhodnutí.²¹

V. OCHRANA SÚKROMIA PODĽA ČL. 16 ODS. 1 A 19 ODS. 2 ÚSTAVY VO SVETLE JUDIKATÚRY ESLP K ČL. 8 DOHOVORU

Podľa článku 16 ods. 1 ústavy nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia je zaručená. Obmedzená môže byť len v prípadoch ustanovených zákonom. Podľa článku 19 ods. 2 ústavy každý má právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života. Podľa článku 8 Dohovoru (právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života) každý má právo na rešpektovanie svojho súkromného a rodinného života, obydlia a korešpondencie. Štátny orgán nemôže do výkonu tohto práva zasahovať s výnimkou prípadov, keď je to v súlade so zákonom a nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom alebo zločinnosti, ochrany zdravia alebo morálky alebo na ochranu práv a slobôd iných.

Článok 16 ústavy má netypickú štruktúru najmä z dôvodu, že právo na súkromie formálne zaručené v odseku 1 nepredstavuje jeho úplnú ústavnú úpravu, pretože táto je obsiahnutá aj v iných článkoch, najmä v článkoch 19 až 22 ústavy.²² V zmysle judikatúry ústavného súdu predmetom ústavnej ochrany vyplývajúcej z článku 16 ods. 1 ústavy je okrem telesnej integrity fyzickej osoby aj jej súkromie späté s telesnou integritou a materiálnymi hodnotami súkromnej povahy.²³ Vo vzťahu k predmetnému článku ústavy ústavný súd uplatňuje výklad pomocou článku 8 Dohovoru, ktorý garantuje jeho evolučný vývoj podávaný ESLP. Z postavenia článku 16 ods. 1 ústavy medzi právami chrániacimi fyzickú integritu človeka potom ústavný súd ďalej nachádza súvislosti aj medzi právom na život a právom na ochranu osobnosti: „ESLP zdôrazňuje, že pojem „súkromný život“ je široký pojem zahŕňajúci okrem iného aspekty fyzickej a sociálnej identity jednotlivca vrátane práva na osobnú autonómiu, osobný rozvoj a vytváranie a rozvíjanie vzťahov s inými ľudskými bytosťami a vonkajším svetom. Z článku 8 Dohovoru potom vyplýva nielen negatívny záväzok štátu nezasahovať do súkromia, ale aj pozitívny záväzok účinne zabezpečovať rešpekt voči súkromnému životu, ktorý sa realizuje predovšetkým prijatím právnej úpravy na ochranu súkromia. Na to, aby ochrana práv bola účinná v praxi, musí existovať účinný administratívny a súdny aparát, v rámci ktorého sa môže jednotlivec dovolať svojich práv, a to najmä v prípadoch závažných porušení fyzickej integrity sťažovateľov.“ Pri takomto výklade potom možno aplikovať pozitívny záväzok z práva na súkromie v podobe nielen adekvátnej právnej úpravy chrániacej právo na súkromie pred inými subjektami súkromného práva, ale aj ako povinnosť viesť účinné vyšetrovanie porušenia článku 16 ods. 1 ústavy.²⁴

²¹ OROSZ, L. – SVÁK, J. a kol.: *Ústava Slovenskej republiky – komentár. Zväzok I.* Wolters Kluwer s. r. o. 2021, s. 167-168 (aspi).

²² Tamže, s. 199 (aspi).

²³ Tamže, s. 200 (aspi).

²⁴ OROSZ, L. – SVÁK, J. a kol.: *Ústava Slovenskej republiky – komentár. Zväzok I.* Wolters Kluwer s. r. o. 2021, s. 201-202 (aspi).

Pri evolučnom výklade obsahu práva na súkromie je typickým extenzívne chápanie pojmov tvoriacich jednotlivé čiastkové práva na súkromie, rozširovanie subjektov ochrany, a napokon aj vytváranie nových práv, akým sa vďaka EŠLP stalo napríklad pri výklade článku 8 Dohovoru právo na ochranu životného prostredia. Pri rozširovaní subjektov ochrany práva na súkromie možno uviesť ako príklad pojem „domov“, napríklad v súvislosti s domovou prehliadkou a vydávaním vecí potrebných na úradné účely (napr. vydanie počítača či mobilu). Ústavný súd vymedzil ešte na začiatku svojej rozhodovacej činnosti za subjekt benefitujúci z práva na nedotknuteľnosť osoby, chráneného článkom 16 ods. 1 ústavy, výlučne fyzickú osobu. Výklad pojmu „nedotknuteľnosť súkromia“ ako *lex generalis* vo vzťahu k právu na súkromie však obsahuje nielen práva napojené na fyzickú integritu človeka, ale aj na právo na súkromie chránené tiež inými článkami ústavy. Príkladom môže byť domová sloboda. Vďaka úzkemu prepojeniu medzi domovom chápaným ako obydlie človeka, v ktorom žije svoj súkromný život, a prácou (zamestnaním), EŠLP rozšíril „domov“ aj na profesionálne aktivity človeka v precedentnom prípade Niemietz proti Nemecku²⁵, kde išlo o prehliadku kancelárskych priestorov advokáta. EŠLP v ňom odmietol súkromie človeka reštriktívne limitovať na „intímny kruh“, v ktorom môže každý viesť svoj súkromný život podľa svojich predstáv a úplne z neho vylúčiť vonkajší svet. Rešpektovanie súkromného života musí tiež do určitej miery zahŕňať právo každého nadväzovať a rozvíjať vzťahy so svojimi blízkymi. Navyše, EŠLP sa zdalo, že neexistuje žiadny podstatný dôvod na to, aby takto chápaný pojem „súkromný život“ vylučoval profesijné alebo obchodné činnosti; napokon práve v práci nachádza väčšina ľudí veľa, ba dokonca maximum príležitostí na upevnenie svojich vzťahov s vonkajším svetom. V niektorých zamestnaniach nemožno rozoznať, čo do profesijnej oblasti spadá a čo nie. Osobitne práca osoby vykonávajúcej slobodné povolanie môže byť súčasťou jej života do takej miery, že nedokáže povedať, v akom postavení koná v danom momente. Pre judikatúru EŠLP malo predmetné rozhodnutie význam nielen z hľadiska extenzívneho výkladu pojmu „obydlie“ obsiahnutého v článku 8 Dohovoru, ale aj pre výklad pojmu „súkromný život“, ktorý sa rozšíril z oblasti interného sveta človeka do oblasti interpersonálnych vzťahov, a tak naplnil pojem „súkromie“ spoločenskou dimenziou, v rámci ktorej je veľmi dôležité aj hľadanie sebaidentity človeka. Od toho bol už len krôčik k tomu, že právo na nedotknuteľnosť obydlia ako súčasť práva na súkromie sa prenieslo aj na právnické osoby.²⁶

Nedotknuteľnosť práva na súkromie vyžaduje zabezpečenie nielen toho, aby orgán verejnej moci priamo nezasahoval do súkromia osôb, resp. aby zasahoval len v hraniciach vymedzených v článku 16 ods. 1 druhej vety ústavy, ale zahŕňa aj povinnosť štátu vytvoriť taký právny poriadok, ktorý umožňuje rešpektovať ľudské práva aj medzi súkromnými osobami navzájom, svojou aktívnou činnosťou umožňovať dodržiavanie ľudských práv a viesť účinné vyšetrowanie v prípadoch porušenia ľudských práv garantovaných ústavou a Dohovorom. Práve v súvislosti s právom na súkromie vytvoril EŠLP koncepciu pozitívneho záväzku štátu (slovenský ústavný súd ju prevzal predovšetkým v súvislosti s právom na slobodu pohybu a pobytu v náleze sp. zn. II. ÚS 8/96 zo 4. septembra 1996) v prelomovom rozhodnutí vo veci Marckx proti Belgicku²⁷, ktorým sa rozšírila nedotknuteľnosť súkromia aj na prípady, keď štát nevytvoril podmienky proti porušeniam tohto práva vo vzťahoch medzi súkromnými osobami, resp. ich postavením v právnom poriadku. Extenzívne rozširovanie aplikácie pozitívneho záväzku, ku ktorému došlo nielen v judikatúre EŠLP, ale aj v rozhodnutiach ústavných súdov členských štátov Rady Európy vrátane ústavného súdu, má však aj svoje hranice, na ktoré upozornil EŠLP už v prípade

²⁵ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Niemietz proti Nemecku zo 16. decembra 1992.

²⁶ OROSZ, L. – SVÁK, J. a kol.: *Ústava Slovenskej republiky – komentár. Zväzok I.* Wolters Kluwer s. r. o. 2021, s. 202 (aspi).

²⁷ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Marckx proti Belgicku z 13. júla 1979.

Botta proti Taliansku²⁸, kde prišiel k záveru, že článok 8 Dohovoru je neaplikovateľný na situácie, ktoré zahŕňajú medziosobné vzťahy takého širokého a neurčitého obsahu, že nemožno nájsť žiadnu priamu súvislosť medzi opatreniami požadovanými od štátu a súkromným životom dotknutej osoby. Tak ako na jednej strane nie je uplatňovanie pozitívneho záväzku štátu a vynucovanie si od štátu prijímanie opatrení na riešenie takmer každej životnej situácie bezbrehé, tak sa postupne stierajú hranice medzi negatívnymi povinnosťami štátu (nezasahovať do súkromia človeka) a pozitívnymi záväzkami ochraňovať toto súkromie. Stieranie hraníc dôležitosti medzi negatívnymi povinnosťami a pozitívnymi záväzkami štátu vyúsťuje často až do bezpredmetnosti osobitných prístupov k nim.²⁹

Pojem „súkromný život“ podľa článku 19 ods. 2 ústavy možno definovať pozitívne tak, že ide o nemateriálne hodnoty súkromnej povahy. Ústavný súd pri vymedzení obsahu uvedeného pojmu prihliadal aj na príslušnú judikatúru týkajúcu sa predovšetkým článku 8 ods. 1 Dohovoru. ESLP zdôrazňuje, že pojem „súkromný život“ je široký pojem zahŕňajúci okrem iného aspekty fyzickej a sociálnej identity jednotlivca vrátane práva na osobnú autonómiu, osobný rozvoj a vytváranie a rozvíjanie vzťahov s inými ľudskými bytosťami a vonkajším svetom³⁰. Ochranu súkromného života je nevyhnutné chápať širšie než len ako ochranu života pred publicitou; toto právo zahŕňa aj právo zakladať a rozvíjať vzťahy s inými ľudskými bytosťami, najmä v oblasti citovej, v záujme rozvoja a naplnenia svojej vlastnej osobnosti^{31, 32}.

Šírku pojmu „súkromný život“ najlepšie dokumentuje séria rozhodnutí ústavného súdu z druhej polovice 90-tych rokov, ktorými sa rozhodovalo o všeobecne záväzných rozhodnutiach obcí upravujúcich rôzne povinnosti a zákazy pre obyvateľov, resp. návštevníkov týchto obcí. Do práva na „súkromný život“ tak ústavný súd zaradil napríklad chov drobných zvierat, ako sú psy a mačky, či kŕmenie voľne žijúcich holubov, labutí a túlavých zvierat.³³

Osobitne sa defínične vymedzuje pojem „súkromný život“ k pojmu „rodinný život“, čo je dané aj tým, že je vymedzený na jednej úrovni v jednom odseku čl. 19 ods. 2 ústavy (obdobne je to aj v článku 8 ods. 1 Dohovoru), čo má aj dopad na ich vzájomné postavenie. Spoločné majú to, že oba pojmy vyjadrujú citové a emočné vnímanie súkromia človeka. Rozdiel je však v intenzite tohto vyjadrenia, keď „rodinný život“ predstavuje hlbšie citové väzby medzi ľuďmi navzájom a ich vnútorné prežívanie. Rodinný život predstavuje bližšie puto medzi ľuďmi ako súkromný život, čo má aj ľudskoprávne normatívne konzekvencie vo vyššej ochrane „rodinného života“ ako „súkromného života“, a tým aj menší rozsah voľnej úvahy štátu pri zásahu do „rodinného života“, ako je to v prípade zásahu do „súkromného života“. Má to aj ďalší ústavnoprávny dôsledok v tom, že ak chránený vzťah nenaplnil kritériá práva na „rodinný život“ mohol ešte naplniť kritériá práva na „súkromný život“ podľa článku 19 ods. 2 ústavy.³⁴

Názorným príkladom naplnenia diferenciačných kritérií medzi „rodinným životom“ a „súkromným životom“ môže byť surogačné materstvo, ktorým sa zakladá „rodinný život“ využitím narodenia dieťaťa náhradnou matkou. Veľká komora ESLP sa touto otázkou zaoberala v prípade *Paradiso a Campanelli proti Taliansku*³⁵, kde išlo o to, či úradné odobratie dieťaťa počatého v rozpore s talianskymi predpismi prostredníctvom náhradnej matky a asistovanej reprodukcie vykonanej v Rusku zasiahlo do práva chráneného článkom 8 ods. 1 Dohovoru, a

²⁸ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Botta proti Taliansku z 24. februára 1998.

²⁹ OROSZ, L. – SVÁK, J. a kol.: *Ústava Slovenskej republiky – komentár. Zväzok I.* Wolters Kluwer s. r. o. 2021, s. 205 (aspi).

³⁰ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Evans proti Spojenému kráľovstvu z 10. apríla 2007, bod 7.1.

³¹ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Van Oosterwijck proti Belgicku zo 6. novembra 1980.

³² OROSZ, L. – SVÁK, J. a kol.: *Ústava Slovenskej republiky – komentár. Zväzok I.* Wolters Kluwer s. r. o. 2021, s. 264 (aspi).

³³ Tamže.

³⁴ OROSZ, L. – SVÁK, J. a kol.: *Ústava Slovenskej republiky – komentár. Zväzok I.* Wolters Kluwer s. r. o. 2021, s. 264-265 (aspi).

³⁵ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva *Paradiso a Campanelli proti Taliansku* z 24. januára 2017.

ak áno, tak ktorého. Veľká komora ESLP najprv vylúčila zásah do „rodinného života“, pretože pri jeho vymedzení je dôležitý spoločne strávený čas, vytvorenie úzkych osobných väzieb a úloh, ktoré fakticky zohrali náhradní rodičia. V tomto prípade chýbali biologické väzby, existovala právna neistota vzhľadom na protiprávne konanie sťažovateľov a svoje zohrala aj krátka doba spoluzitia s dieťaťom. Avšak ESLP akceptoval skutočný úmysel sťažovateľov stať sa rodičmi a ich osobného rozvoja prostredníctvom zastávania tejto úlohy voči dieťaťu, a preto sa naplnili podmienky pre ochranu práva na „súkromný život“ garantovaného článkom 8 Dohovoru, kde je však rozsah voľnej úvahy štátu pri zásahu do neho širší.³⁶

Pri práve na „rodinný život“ je dôležitý pojem „rodina“. Tento pojem treba rozlíšiť v súvislosti s právami garantovanými z hľadiska článku 19 ods. 2 ústavy, kde sa preferuje ochrana faktických a reálnych rodinných vzťahov, a pojmom „rodina“, ktorým sa rozumie v širšom slova zmysle „rodina v inštitucionálnom slova zmysle“, ktorej poskytuje ochranu predovšetkým článok 41 ústavy. Základom tejto inštitucionálnej ochrany rodiny aj v zmysle nálezu ústavného súdu sp. zn. II. ÚS 47/97 z 27. októbra 1997: „nie sú subjektívne práva, ale práva, ktoré vychádzajú z materiálnej podstaty zmyslu a účelu manželstva i rodiny, ako sa tieto po stáročia rešpektujú v európskom kultúrnom priestore.“ Navyše, zaradenie článku 41 ústavy medzi hospodárske, sociálne a kultúrne práva znamená, že týchto ľudských práv sa možno domôcť len na základe zákona a v jeho rozsahu. Rodina v chápaní článku 19 ods. 2 ústavy a článku 8 Dohovoru je skutkový (faktický) stav, v ktorom sa určité osoby nachádzajú v blízkom vzťahu, ktorý možno označiť ako príbuzenský. Príbuzenský vzťah môže vzniknúť biologicky, ale aj právne. Príbuznými môžu potom byť manželia, biologickí rodičia a ich deti, a to aj bez ohľadu na ich právnu situáciu, adoptívni rodičia a adoptované deti, súrodenci, či strýc a synovec.³⁷

Z hľadiska práva na „rodinný život“ v duchu evolutívneho výkladu, ktorý preferuje predovšetkým ESLP, nie je rozdiel medzi „legálnou“ rodinou a „prirodzenou“ rodinou. Pôvodne sa tento princíp odvodzoval od prípadu Marckx, kde išlo o zrovnoprávnenie detí narodených slobodnej matke s deťmi narodenými v manželstve. Postupne a v duchu evolutívneho vývoja judikatúry ESLP, ktorú však treba posudzovať veľmi opatrne, sa pod ochranu článku 8 Dohovoru dostávajú aj nové neformalizované blízke vzťahy medzi osobami, ktorým sa však spravidla poskytuje ochrana pod právom na „súkromný život“, a to najmä v spojitosti so zákazom diskriminácie.³⁸ Snúbenica, priateľka a akokoľvek inak pomenované osoby žijúce s mužom v spoločnej domácnosti mimo manželstva nepoživajú výhody práva na rodinný život podľa článku 8 ods. 1 Dohovoru. Zaručuje sa im však ľudské právo na súkromný život.³⁹ Na druhej strane ani pokrvný príbuzenský vzťah nemusí automaticky znamenať, že mu bude poskytnutá ochrana práva na rodinný život. ESLP také situácie vyhodnotil v súvislosti s vyhostovaním a keď išlo o vzťah pokrvných rodičov s plnoletými deťmi.⁴⁰

Ťažisková ochrana práva na rodinný život je však poskytovaná rodine zloženej z rodičov a ich detí. Kľúčovým princípom, ktorým sa ústavný súd aj ESLP pri rozhodovaní riadi najmä v rodičovských veciach je, aby vzťahy medzi rodičmi, resp. rodičmi a ich deťmi boli usporiadané v najlepšom záujme dieťaťa. Ústavný súd v uznesení sp. zn. II. ÚS 27/2020 z 23. januára 2020 uviedol, že „súd musí vždy prihliadať na najlepší záujem dieťaťa, predovšetkým na jeho zdravý psychický a fyzický vývoj, a teda zabezpečenie jeho riadnej výchovy. Záujem dieťaťa však nie je možné stotožniť so subjektívnymi predstavami rodičov o realizácii svojho výchovného

³⁶ OROSZ, L. – SVÁK, J. a kol.: *Ústava Slovenskej republiky – komentár. Zväzok I.* Wolters Kluwer s. r. o. 2021, s. 265 (aspi).

³⁷ Tamže, s. 267 (aspi).

³⁸ Tamže, s. 266-267 (aspi).

³⁹ DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky. Teória a prax. 2. prepracované a doplnené vydanie.* C. H. Beck 2019, s. 415.

⁴⁰ OROSZ, L. – SVÁK, J. a kol.: *Ústava Slovenskej republiky – komentár. Zväzok I.* Wolters Kluwer s. r. o. 2021, s. 267 (aspi).

pôsobenia.“ Veľká komora EŠLP v prípade Neulinger a Shuruk proti Švajčiarsku⁴¹ zdôraznila, že najlepší záujem dieťaťa z hľadiska jeho osobného rozvoja bude závisieť od rôznych individuálnych okolností, najmä veku dieťaťa a úrovni jeho vyspelosti, prítomnosti či neprítomnosti jeho rodičov a prostredia a skúseností dieťaťa. Z toho vyplýva, že najlepší záujem dieťaťa musí byť vždy posudzovaný individuálne v závislosti od konkrétnych okolností prípadu.⁴²

VI. ZÁVER

Judikatúra EŠLP a jej evolutívny výklad základných práv a slobôd predstavuje účinný nástroj posilňovania ochrany ľudských práv zaručených ústavou. Hoci sa jednotlivé základné práva a slobody obsiahnuté v ústave úplne neprekrývajú s tými obsiahnutými v Dohovore, už z prípadov prezentovaných v tomto príspevku je zjavné, že ústavný súd a EŠLP sú (a aj musia) byť v neustálom dialógu. Je prirodzené, že niektoré koncepty (či už je to pojem „iné postavenie“ v rámci zákazu diskriminácie alebo „domov“ v rámci práva na ochranu súkromia) sú (alebo boli) každým zo súdov vykladané odlišne, judikatúra EŠLP jednoznačne pozitívne vplýva na upevňovanie ochrany základných práv a slobôd v slovenskom právnom priestore, najmä pokiaľ ide o favorizovanie extenzívneho výkladu. Ústavný súd obratne pracuje s judikatúrou EŠLP a spravidla nasleduje línie nastolené týmto medzinárodným súdnym orgánom, pochopiteľne aj v záujme dodržania povinností zo strany Slovenskej republiky ako člena Rady Európy. Judikatúra EŠLP pritom nevlýva len na vývoj obsahu ústavných základných práv a slobôd, ale aj na procesné prostriedky ich vymoženia. Zavedenie inštitútu ústavnej sťažnosti a obnovy konania o ústavnej sťažnosti sú toho dôkazom. Verím, že v priebehu ďalších rokov sa bude tento trend ďalej rozvíjať v pozitívnom zmysle a prispeje tak k plnému dosiahnutiu potenciálu obsiahnutého v našej ústave.

KEÚČOVÉ SLOVÁ

ľudské práva, ústava, zákaz diskriminácie, ochrana súkromia, Európsky súd pre ľudské práva, Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

KEY WORDS

Human Rights, Constitution, Prohibition of Discrimination, Protection of Privacy, European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky. Teória a prax. 2. prepracované a doplnené vydanie*. C. H. Beck 2019, 1792 s.
2. DRGONEC, J.: *Ústavné právo hmotné. 1. vydanie*. C. H. Beck. 2018, 528 s.
3. OROSZ, L. – SVÁK, J. a kol.: *Ústava Slovenskej republiky – komentár. Zväzok I*. Wolters Kluwer s. r. o. 2021, (aspi).
4. PIROŠÍKOVÁ, M.: Ústavné zmeny a ich prínos z pohľadu Európskeho súdu pre ľudské práva a Výboru ministrov Rady Európy. In. OROSZ, L. – GRABOWSKA, S. – MAJERČÁK, T. (ed.): In.: *ÚSTAVNÉ DNI, 25. výročie Ústavy Slovenskej republiky – VI. Ústavné dni*. Košice: UPJŠ, 2018, s. 68-94.

⁴¹ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Neulinger a Shuruk proti Švajčiarsku zo 6. júla 2010.

⁴² OROSZ, L. – SVÁK, J. a kol.: *Ústava Slovenskej republiky – komentár. Zväzok I*. Wolters Kluwer s. r. o. 2021, s. 268 (aspi).

5. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva A. J. proti Slovenskej republike z 20. novembra 1997
6. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Lešník proti Slovenskej republike z 8. januára 2002
7. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Šupa proti Slovenskej republike zo 6. februára 2007
8. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Harabin proti Slovenskej republike z 20. novembra 2012
9. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Ďurďovič a Trancíková proti Slovenskej republike zo 7. októbra 2015
10. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 15/98
11. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky PL. ÚS 22/00
12. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Kjeldsen, Busk Madsen a Pedersen proti Dánsku zo 7. decembra 1976
13. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Paulík proti Slovenskej republike z 10. októbra 2006
14. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva J. D. a A. proti Spojenému kráľovstvu z 24. októbra 2019
15. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Engel a ďalší proti Holandsku z 8. júna 1976
16. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Niemietz proti Nemecku zo 16. decembra 1992
17. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Mareckx proti Belgicku z 13. júla 1979
18. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Botta proti Taliansku z 24. februára 1998
19. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Evans proti Spojenému kráľovstvu z 10. apríla 2007
20. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Van Oosterwijck proti Belgicku zo 6. novembra 1980
21. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Paradiso a Campanelli proti Taliansku z 24. januára 2017
22. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Neulinger a Shuruk proti Švajčiarsku zo 6. júla 2010

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

JUDr. Ján Šikuta, PhD.

Najvyšší súd Slovenskej republiky

Župné námestie 13

814 90 Bratislava, Slovenská republika

E-mail: jan.sikuta@nsud.sk